

• NATIONELLA •
minoriteter

VI ÄR ÖVER 760.000 MÄNNISKOR SOM BOR I STOCKHOLMS STAD. UNGEFÄR HÄLFTEN AV OSS HAR FLYTTAT HIT FRÅN ANDRA LÄNDER ELLER ANDRA PLATSER I SVERIGE. ANDRA KOMMER FRÅN FAMILJER SOM BOTT HÄR I GENERATIONER. SAMMANLAGT ÄR VI UNGEFÄR TIO PROCENT SOM TILLHÖR NÅGON AV DE NATIONELLA MINORITETERNA – TORNEDALINGAR, SVERIGEFINNAR, JUDAR, ROMER OCH SAMER. DESSA GRUPPER HAR FUNNITS I SVERIGE UNDER LÅNG TID, MEN ÄNDA IN PÅ NITTONHUNDRATALET HAR DERAS SPRÅK, KULTUR OCH TRADITION DISKRIMINERATS OCH FÖRTRYCKTS – ÄVEN AV SVENSKA MYNDIGHETER. BLAND ANNAT FÖRBJÖDS DE FINSKA, SAMISKA OCH TORNEDALSKA BARNEN ATT PRATA SITT EGET MODERSMÅL I SKOLAN. FÖRFÖLJELSEN AV JUDAR OCH ROMER HAR GENOM HISTORIEN VARIT OMFATTANDE I MÅNGA LÄNDER. I SVERIGE DRÖJDE DET ÄNDA TILL 1960-TALET INNAN ROMER FICK MÖJLIGHET ATT GÅ I SKOLA OCH FLYTTA IN I VANLIGA BOSTÄDER. IDAG HAR SVERIGE SKRIVIT UNDER EUROPARÅDETS KONVENTIONER SOM ERKÄNNER DE NATIONELLA MINORITETERNAS SPRÅK OCH KULTUR SOM EN MÄNSKLIG RÄTTIGHET. EN RÄTTIGHET SOM SKA STÖDJAS, SKYDDAS OCH BEVARAS. I DEN HÄR TIDNINGEN MÖTER DU MÄNNISKOR SOM BERÄTTAR OM HUR DET KAN VARA ATT KÄNNA SIG PRECIS SOM ALLA ANDRA – MEN ÄNDÅ INTE.

EN FINSKTALANDE BOSÄTTNING HAR FUNNITS I OMRÅDET KRING TORNE ÄLV TROLIGEN REDAN FÖRE MEDELTIDEN. NÄR SVERIGE EFTER KRIGET MOT RYSSLAND ÅREN 1808–1809 FICK AVTRÄDA SIN ÖSTRA RIKSHALVA TILL RYSSLAND SKEDDE DETTA GENOM ATT EN GRÄNS DROGS GENOM TORNEDALEN SÅ ATT DEN VÄSTRA DELEN AV TORNEDALEN FÖRBLEV SVENSKT OMRÅDE. TORNE-DALINGARNA PÅ DEN SVENSKA SIDAN BLEV DÅ EN AVGRÄNSAD MINORITET MELLAN TORNEÅ OCH KALIX ÄLVDALAR MED BIFLÖDEN. DE HAR UTVECKLAT EN SÄREGEN KULTUR MED SPRÅKET MEÄNKIELI, SOM SKILJER SIG FRÅN FINSKAN PÅ ANDRA SIDAN RIKSGRÄNSEN.

Torne- dalingar

Jag kan ännu känna doften av sur tobak ur askkoppen i framsätet och en annan obestämd doft av bensin och gummi. Så luktade det varje försommar när jag och min bror klev in i baksätet på min pappas stolta Vauxhall Velox. Han rökte långa Bill och jag spydde alltid när vi nått halvvägs upp till mormor och morfar. Då hade vägskyltarna för länge sen övergått från svenska till finska. Det var spännande namn som Limingojärvi, Lahenpää, Saittarova. Vi var på väg uppåt i Tornedalen.

Vid den första finska vägskylten ställde vi oss alltid upp där bak och ropade i gemensam kör det finska byanamnet. Tre gånger för varje byanamn. Så höll vi på de trettio milen. Det blev en slags magisk rit som förband oss med det finska land som vi nu åkte in i och som vi med våra ramsor svor oss nära. Naturligtvis var det samma Sverige som vi alltid bott i, men ändå inte. Jag hade alltid en konstig känsla av att vi klev in i en tidsmaskin som lyfte oss från det svenska och sex timmar senare förde ner oss i det finska. När vi klev ur bilen var vi andra slags människor.

Lite omtumlade och yra efter den långa färden steg vi in i mormors och morfars kök som i sommarkvällen tändes av en brandgul midnattssol, och de omfamnade oss lite stelt på gammelfolks vis.

–Jumalan terve! (Guds frid!)

Jo, det var en tidsmaskin! Här talades finska och här fanns morbröder och mostrar, farbröder och fastrar, kusiner och kor och kalvar. En gris stod bakom stolpeboden och mumsade lystet i sig grönt vattugräs. Och vi förvandlades. Vi hörde plötsligt hemma nånstans. Åkrarna bakom huset, älven som ångade i kvällsljuset, de magra granarna på de stora myrarna som vi passerat, en efter en. Allt hörde samman och bildade en helhet.

Men också inombords förändrades vi, började liksom tänka andra slags tankar, tätare och med andra slags värderingar. Skogens och gårdens tankar. Kossornas tröga tankar. Kråkbärens väldoft och älvbåtens tjära. Myggornas ettriga tankar! Den laestadianska väckelsens stramare tankar. Det finska. Och vi hade ingen aning om att det här var Tornedalen! Det låg ju vid en helt annan älv än Torne älv och ingen benämnde sig här som tornedaling. Ingen benämnde sig själv överhuvudtaget. Egentligen var det byns namn som var vårt mantra, det som vi ropat tre gånger i baksätet när vi passerade skylten. Alla byar på väg från Sverige till Tornedalen. Ett eget land. Ett ”homeland”. Meän kotimaa.

Det Tornedalen som jag tog till mitt hjärta under barndomens oändligt långa somrar var ett språkligt gränsområde mellan finskt och svenskt. Morfar lärde

sig aldrig svenska trots att Tornedalen varit en del av Sverige under 700 år. Under större delen av sitt liv ställde han klockan efter finsk tid, en timma före, trots att tiden i byn var svensk. Min mormor lärde sig heller aldrig svenska, men det sades att hon förstod. Det var som att hon hade en hemlig identitet som aldrig kom fram i ljuset. Man skulle kunna säga att just detta var det typiskt tornedalska, den dubbla identiteten. När mormor låg i kökssoffan i nattlinne och rökte pipa för att döva värken från reumatismen, så var hon finsk. Köksklockan som tickade och mätte den tid som förflutit under det att barn och barnbarn tillkommit, den var också finsk. Mormors tid var inte neutral. Det mesta hon upplevt under sitt långa liv hade hon gjort i en finskspråkig kultur. Därför var också tiden finsk.

Men när hon kom hem från affären så bar hon med sig hem en del av det svenska. Limpan och prickigkorven och påsen med torkade plommon och äpplena var svenska. När hon sen kokade fruktsoppa och ropade in oss till mellanmål så växlade hon mellan det finska och svenska.

–Tule syömhään! (Kom och ät!) (finskt)

–Frukttisoppa ja siivatuita makkaraa (Fruktisoppa med prickigkorv) (delvis svenskt)

Vi blandade kulturella symboler som man blandar

MARKUS, IDOLVINNARE 2006, ÄR EN UNG
TORNEDALING SOM ÄR STOLT ÖVER SITT
URSPRUNG. PÅ BILDEN BÄR HAN ÄKTA
LOVIKKAVANTAR TILLVERKADE SEDAN
1892 I BYN LOVIKKA, 10 MIL NORR OM
POLCIRKELN.

färgerna i en kortlek. Och när vi delade ut korten och synade dem, så blandade vi också finskt och svenskt i vår tornedalska identitet.

Men hur länge hade vi varit finska? Det fick vi aldrig lära i skolan, för kartboken saknade färger för den tornedalska kulturen. Vi fick aldrig ens lära oss uttala de tornedalska ortsnamnen rätt. Och just okunskapen och den svenska taffligheten i uttalet av de finskklingande namnen försvagade den tornedalska identiteten och självkänslan. Vi räknades inte. Det tornedalska betraktades bara som ett överskott av onödiga saker. Myrar, kalhyggen, övergivna hus och ett besvärligt språk som inte räknades in i det svenska, ett språk som helst borde försvinna därför att det inte passade in i föreställningen om det helsvenska.

Hur länge Tornedalen haft en finskspråkig befolkning är det ingen som vet, lika lite som vi vet hur länge Mälardalen har haft en svenskspråkig befolkning. När det gäller språk förlorar sig historien i ett slags glömskans dis. En tretusen år gammal krukskärva som grävs upp ur jorden kan berätta om hur kulturmönstret såg ut jämfört med krukskärvor på andra ställen, men den säger ingenting om språk.

Det vi med säkerhet vet är att det fanns en tidig finskspråkig befolkning i Torne älvdal innan den svenska kungamakten etablerade sig i Bottenviksområdet i början av 1300-talet. När finska nybyggare tog upp sina nybyggen högre och högre upp i Tornedalen och i den närbelägna Kalix älvdal så mötte de hela tiden en samisk befolkning. De nära kontakterna med samerna gjorde att tornedalingarna införlivade renar i jordbruket och skogsarbetet, som alla andra nordfinnar. Senare utvecklades samarbetet med samerna till ett särskilt system med skötesrenar. Det innebar att bönderna ägde renar, men genom avtal sköttes renarna av de samer man samarbetade med. När samerna flyttade med renarna ner till vinterbeteslandet tog de in hos de bönder de hade nära kontakt med.

Så var det också i mormor och morfars by. När samerna kom blev det någonting extra i vardagen. Det stora köket fylldes med samiska barn med sina föräldrar. De bredde ut sina renhudar på golvet, där de sov, och vid fotändan på någon sovande låg en lapphund och borrade in nosen i pälsen. Att tänka sig in i myllret, fukten, samtalen och skratten är som att kliva in i ytterligare en tidsmaskin. Min mamma kommer ihåg hur det var. Så var det när hon var barn.

MEN OCKSÅ INOMBORDS FÖRÄNDRADES VI, BÖRJADE LIKSOM TÄNKA ANDRA SLAGS TANKAR, TÄTARE OCH MED ANDRA SLAGS VÄRDERINGAR.

På sätt och vis var det Napoleon som skapade tornedalingarna som minoritet. Kriget mellan Sverige och Ryssland i början av 1800-talet var en del av slutuppgörelsen i de krig som Napoleon skapade.

Det blev för svenskt vidkommande ett katastrofalt krig. I freden 1809 tvingades man avstå Finland till Ryssland. Den nya riksgränsen drogs längs Torne och Muonio älvar. Visserligen brydde sig inte befolkningen i gränsbyarna så mycket till att börja med. Man rodde med båt till den kyrka man var van att besöka på söndagarna och

man hade släktingar på vardera sidan om gränsen. Det finskspråkiga området i Norrbotten kallades av myndigheterna kort och gott för Finnbygden, ett begrepp som användes under hela 1800-talet ända fram till början på 1930-talet. Det fungerade som en slags etnografisk kulturbeskrivning av området.

I centrum för tornedalskulturen stod under 1800-talet den laestadianska väckelsen. Den grundades av prästen Lars-Levi Laestadius och spred sig över hela Nordkalotten. Den blev samernas och de finskspråkigas egen religion. Den har sagts vara sträng och fördömande. Man fick inte ha blommor inomhus och inte gardiner. Det var syndigt. Kläderna skulle vara enkla och flärdfria.

Mormor och morfar var laestadianer. När det var deras tur att ha byabön så bars träbänkar in i köket. Männen var klädda i mörk kostym med vit skjorta, utan slips. Kvinnorna hade mörka kjolar med blommiga förkläden och huckle på huvudet. Männen satt för sig och kvinnorna för sig och pratade i förtrolighet. När förkunnelsen kom till sin höjdpunkt började människor resa sig från bänkarna och bekänna sina synder. De omfamnade varandra och bad om förlåtelse för oföretter de gjort. En del kom i extas och kunde börja darra eller ge ifrån sig halvkvädda skrik. När allt var över så samlades alla och åt mat och småpratade igen.

Mot slutet av 1800-talet var laestadianerna fortfarande en militant rörelse, i stark opposition till statskyrkan, som man tillhörde. Väckelsen oroade ledningen i Svenska kyrkan. Vid samma tid drogs järnvägen upp till järnmalmshuvudgruvorna i Malmfälten. Norra Sverige blev plötsligt ett högintressant och ekonomiskt hett område.

Nu förbyttes den tidigare toleransen för finska och samiska i en tvångspolitik. Man började titta misstänksamt på tornedalingarna. Var den finskspråkiga minoriteten verkligen lojal med den svenska staten? De var ju ett slags ”finnar” och Finland var ett ryskt storfurstendöme. Tornedalen började nu användas för att beteckna att det här också var en politisk gränsregion mot stormakten Ryssland.

Misstänksamheten kanaliserades till en enda sak: det finska språket. I skola efter skola infördes en ny pedagogik. Den gick ut på att de tornedalska skolbarnen inte längre skulle få använda sitt finska modersmål i skolan. De flesta kunde bara finska när de började i första klass, men de var nu tvungna att använda svenska, ett språk som de inte förstod.

Om de pratade finska i klassrummet eller på rasterna kunde de få en örfil eller tvingas stå i skamvrån. Barnen uppfostrades till att bli tysta, lydiga svenska medborgare. De fick förtränga, eller åtminstone förtiga, sina innersta känslor som ju fanns där på finska.

Medan en del tog mycket illa vid sig av behandlingen i skolan och blev socialt handikappade för livet, så kunde andra betrakta skoltiden som en positiv tid. Min mamma minns det första svenska ord hon hörde som barn. Det var ordet ”roligt” som grannflickorna gång på gång sa till varandra. De var döttrar till skolläraren och hade redan lärt sig svenska. Mamma, som bara kunde finska, drogs till det svenska språket som till ett lockande mysterium. Därför var det inte så konstigt att hon tyckte om skolan. Hon upplevde inte tvånget att prata svenska som något stort handikapp. Som hon uttrycker det: ”Det var bara som det skulle vara. Man tänkte inte på det.”

Fram till slutet av 1950-talet fanns ett språkförtryck kvar i de tornedalska skolorna. Då gick ett offentligt påbud ut om att det var förbjudet att bestraffa skolbarn i Tornedalen för att de talade finska i skolan. En mer tolerant inställning till minoriteter och minoritetsspråk växte fram inom Förenta Nationerna (FN) och senare inom Europarådet. Det framhölls som pedagogiskt viktigt att man fick undervisning på sitt modersmål. Samtidigt lyftes det fram som en mänsklig rättighet att man skulle ha möjlighet att använda sitt minoritetsspråk, på samma sätt som det är en mänsklig rättighet med yttrandefrihet eller religionsfrihet. Genom erkännandet av tornedalingarna som en nationell minoritet har en tidigare osynliggjord

kultur lyfts fram i offentligheten. Det har gett en upprättelse till de som utsattes för språkförtryck i skolan och det har gett unga människor i Tornedalen lust att uttrycka sin kultur i form av litteratur, teater, musik. Tornedalingarnas språk heter i dag meänkieli, som på svenska betyder ”vårt språk”. Erkännandet av meänkieli som minoritetsspråk har fungerat som en islossning för den tornedalska kulturen. De äldre känner att de fått en upprättelse.

–Det var faktiskt ett språk jag lärde mig som barn, ingen rotvälska, kan man höra äldre personer säga.

DE HAR VARIT VANA ATT BLI BETRAKTADE SOM HALVSPRÅKIGA ELLER UTAN NÅGOT EGENTLIGT MODERSMÅL ALLS. NU ÄR DET LAGSTADGAT I SVERIGES RIKSDAG ATT MEÄNKIELI ÄR ETT ERKÄNT SPRÅK. DET SKAPAR TILLFÖRSIKT OCH EN NY SORTS SJÄLVKÄNSLA.

Men hur vet man att man är tornedaling? Vad är det som ligger där djupt inne och bultar, som rusar fram när reportaget i TV:n handlar om Tornedalen, eller när någon på tunnelbanan pratar med en så där omisskännlig finsk brytning från norra Sverige? Det kan inte enbart vara språket, men kanske de bilder av hemkänsla som språket skapar.

I dag använder de flesta yngre människor i Tornedalen svenska med tornedalsdialekt. Många kan inte prata meänkieli. Så är det också för ungdomar som lämnat Tornedalen. Ändå kan de, precis som tidigare hemvändare, uppleva att de sätter sig i en tidsmaskin när de gör resan till Tornedalen. De landar i en kultur som ligger nära. Naturen känns hemvand. Sättet att vara är lätt att känna igen.

Det kan också kännas smärtsamt, som en känsla av förlust. Jag kommer ihåg känslan när jag första gången stoppade det slitna kassetbandet i bandspelaren. Ut ur högtalarna flödade morfars röst. Den fyllde varje uns av rummet med hans berättargåva och göt liv i en slumrande del av mig själv. En röst från 1950-talet som berättade om vardagslivet; om äventyr i ungdomen, om tragiska olyckor och humoristiska pojkstreck. Och jag upplevde så starkt att det var själva minnet som var tidsmaskinen! Jag fylldes av hemkänsla, men också av en känsla av förlust, för jag förstod ju bara delar av vad morfar berättade. Den svenska delen inom mig sörjde den finska som hamnat utanför.

Men också känslan av förlust har ett värde. Den kan vändas till sin motsats, till en återerövring av språket och kulturen. Att vara tornedaling i Stockholm är lika unikt som att vara det i Tornedalen.

LARS ELENIUS

FINSKA SPRÅKET HAR TALATS I SVERIGE UNDER MYCKET LÅNG TID. UNDER CA SEXHUNDRA ÅR, FRAM TILL ÅR 1809, VAR SVERIGE OCH FINLAND ETT OCH SAMMA RIKE. UNDER DENNA PERIOD FÖREKOM EN LIVLIG RÖRLIGHET BLAND BEFOLKNINGEN. FINSKTALANDE MEDBORGARE FANNS UNDER KORTARE ELLER LÄNGRE TID I DEN VÄSTRA DELEN (NUVARANDE SVERIGE) DÄR SVENSKA DOMINERADE. SVENSKTALANDE MEDBORGARE FANNS I DEN ÖSTRA DELEN (NUVARANDE FINLAND) DÄR FINSKA DOMINERADE. I KÄLLOR FRÅN 1500-TALET FRAMGÅR ATT FINSKA TALADES I STOCKHOLM OCH I MÄLARDALEN PÅ DEN TIDEN. ÅR 1533 BILDADES DEN FÖRSTA FINSKA FÖRSAMLINGEN I STOCKHOLM. SVERIGEFINNARNA SKILJER SIG FRÅN MAJORITETSBEFOLKNINGEN I SVERIGE BÅDE GENOM SITT SPRÅK OCH SIN KULTUR. DE KULTURELLA UTTRYCKEN SYNLIGGÖRS INOM EN RAD OLIKA OMRÅDEN. DET FINNS ETT STARKT INTRESSE HOS SVERIGEFINNAR ATT BEVARA SITT SPRÅK OCH SIN KULTURELLA SÄRART I SVERIGE. I DAG LEVER CA 450.000 FÖRSTA OCH ANDRA GENERATIONENS SVERIGEFINNAR I SVERIGE, VARAV OMKRING HÄLFTEN ANVÄNDER FINSKA.

Sverige- finnar

Ser du den där mannen? Mannen som går på en öde sidogata i Stockholm. Det är sent på kvällen, ett höstligt duggregn hänger i luften, vinden har vaknat och mannen har stoppat sina händer i rockfickorna. Han verkar vara i sina egna tankar, hans blick har fastnat på trottoaren, nätt och jämt undviker han att slå sitt ansikte i en lyktstolpe. Vad tror du, det måste väl vara djupa och tunga tankar han bär på i sitt sänkta huvud?

Han råkar vara en av de få sverigefinska författarna och han har bakom sig ett möte i ett av stadens många bibliotek. Han stod där framför publiken och försökte berätta om sitt författarskap på ett främmande språk: svenska. Det var inte den första gången, nästan säkert inte den sista heller. Och det var inte heller den första gången då han fick svara på frågor om sin identitet som sverigefinne. Som alltid fick han en svårdefinierad känsla om att det måste vara något alldeles speciellt att tillhöra en minoritet, att få representera den som författare.

Det är det som han tänker på nu oavsett risken att göra närmare bekantskap med alla stadens lyktstolpar.

Är han verkligen speciell? Slutar svenskan någonsin att vara ett främmande språk för honom? Har han en chans att verkligen, i grund och botten, integreras, assimileras i den främmande språkmiljön, i det svenska samhället? Behöver han göra det? Vill han göra det?

Han, den där mannen, är jag.

Att tillhöra den sverigefinska minoriteten betyder att vara en liten länk i en lång historia. Jag skulle nästan kunna återropa mina rättigheter som en äkta svensk på grund av den över sex hundra år långa perioden då Finland utgjorde den östra halvan av kungariket Sverige. Efter det ödesdigra året 1809 blev det drygt ett sekel ryskt styre och sedan var det dags för Finlands länge efterlängtade självständighet. Men hade Finland någonsin blivit ett självständigt land om det inte hade erövrats från Sverige?

Eller varför inte försöka göra en resa i historien? Hur hade det varit med mig om jag hade sett världens ljus i någon annan tid, låt oss säga fyra hundra år sedan?

Kanske hade jag gjort som så många andra finnar och flyttat till Sverige för att arbeta som skeppsbyggare eller

fiskare. Om jag hade tillhört den privilegierade adeln hade jag kanske fått en ställning i det kungliga hovet. Eller också kunde jag ha tagit en tjänst som soldat och blivit en av hackapeliterna, elittrupperna i den svenska armén.

I stället flyttade jag till Stockholm 1996 som en arbetslös journalist. Det var inte ovanligt, att en arbetslös man flyttar från Finland till Sverige. Under det senaste halvsekle har ju en halv miljon finnar vandrat till Sverige för att arbeta här. En obalans i ekonomin mellan grannländerna – arbetslöshet i Finland och brist på arbetskraft i Sverige – var orsaken till det som vi nuförtiden kallar den sverigefinska minoriteten. Fram till 1970-talet skapades också en modern myt om sverigefinnarna. Den myten håller på att tyna bort, tack och lov. Den är ingen smickrande myt.

Bakom myten finns situationen på framför allt 1960-talet. Svenska företag rekryterade arbetare i Finland och det var lätt att få en anställning och en biljett till Sverige. Man behövde inga meriter, man behövde inte ens kunna språket. Finnar var kända för sin höga arbetsmoral och

det räckte. Vardagen blev ändå hård om inte till och med dyster för många invandrare, och det var då en nutids-legend om den finska arbetarklassmannen skapades. Det påstods att finska män bar en kniv på sig. Att de pratade nästan aldrig och skrattade ännu mer sällan. Att deras främsta fritidsnöje var att supa och slåss, och sedan supa igen. Men också att de arbetade som oxar, det vill säga när de kom ihåg hur man tog sig till arbetsplatsen.

Det påstås faktiskt att då kunde man också åka till Sverige som arbetslös. Framme i landet behövde man bara gå förbi en fabriksport och man blev genast inkallad. Man fick arbetskläder och en nyckel till en liten lya i en gräslig barack och sedan var det bara att börja arbeta. Den andra sidan av myten alltså.

Jag vet inte så mycket om det. När jag flyttade till Sverige hittade jag en stor, synnerligen bra assimilerad minoritet. Man pratade inte längre om finnjävlar, i stället fick jag höra svenska urinvånare lovorda sina finska arbetskamrater och grannar. Sverige hade förändrats, blivit ett mångkulturellt samhälle med flera stora minoritetsgrupper. Och finnar var ju så bekanta på något sätt, ungefär som fattiga kusiner från vischan, kusiner som en dag hade kommit på besök och stannat.

SVERIGEFINNARNA KALLAS OFTA DEN OSYNLIGA MINORITETEN.

Och det var just det nästan alla sverigefinnar ursprungligen planerade: att göra ett besök, att arbeta några år i Sverige och sedan återvända hem i sin nya Volvo och med en tjock plånbok. Men åren gick och de flesta stannade. Det är inte heller ovanligt att man efter två eller tre decennier har tagit det stora steget att flytta tillbaka till Finland bara för att inse att man inte trivs längre. Så att man får ta fram flyttlådorna och återvända till Sverige.

Det är frågan om drömmar förstås. Först var det drömmen om det rika Sverige. Sedan kom drömmen om det gamla hemlandet. Och sedan drömmen om det faktiska hemlandet Sverige igen.

Sedan min debutroman kom ut på hösten 2000 har jag haft många tillfällen att delta i diskussioner om sverigefinsk kultur. För mig har det varit ett besvärligt diskussionsämne. Åtminstone i början visste jag inte riktigt vad jag pratade om, i mitt stilla sinne tänkte jag att vi kommer ju inte från Borneo, det finns väl ingen stor skillnad mellan Finland och Sverige. Räcker det inte att prata om nordisk kultur?

Sedan har jag fått lära mig att det verkligen finns något som man kan kalla den sverigefinska kulturen. Men först måste man bestämma sig vad man menar med kultur. De sköna konsterna? Samhällskultur? Politisk kultur? Arbetskultur? Matkultur? Idrottskultur? Kulturkultur? Vi omringas av begrepp som känns bekanta men som ändå inte är så lätta att definiera.

Låt oss förstå ordet kultur och framför allt dess innebörd brett.

Sverigefinnarna kallas ofta den osynliga minoriteten. Det är helt berättigat eftersom vi med tanke på vår stora numerär är ganska osynliga i det politiska, ekonomiska och sociala livet. Vi bildar en inåtvänd grupp, så inåtvänd att man ibland har lust att kalla det inavel. Så sarkastisk behöver man dock inte vara eftersom det är faktiskt lätt att förstå grunden till sverigefinnarnas osynlighet.

Vi måste titta på det vardagliga livet. Framför allt på stora arbetsplatser har sverigefinnarna ofta haft finska arbetskamrater, och på sin fritid har de umgåtts för det

mesta med sina finska vänner. Man har bildat ett stort antal finska föreningar och då har det ju inte varit frågan om någon mångkulturell verksamhet precis. Fasta förbindelser för det närliggande gamla hemlandet har gjort att man ofta har varit mer intresserad av utvecklingen i Finland i stället av den i Sverige, man har haft kvar sin finska nationalitet och röstat i finska val. Och sedan har det ju varit den där drömmen om utvandrarens återkomst – man har betraktat sig själv närmast som en gästartist och tänkt att här skall jag väl inte lägga mig för mycket i.

Ändå har vi lyckats i det väsentliga. Det bästa exemplet på detta är att det finska språket har nuförtiden en status som ett officiellt minoritetsspråk. Det är inte dåligt det.

Mer ofattbart från min synvinkel är att vi är så osynliga på det området som ofta uppfattas som den egentliga kulturen. Jag menar konst förstås. Man skulle tro att en halv miljon människor kan bidra mer i litteratur, bildkonst, musik, teater, film och vilka andra konstformer man nu kan tänka sig. Det är inte alls frågan om det att vi inte skulle ha konst nära hjärtat, det bevisar till exempel det stora antalet av landets sverigefinska skrivarföreningar. Men någonstans har det gått fel, vi når inte fram, vi får pussla i våra egna mörka vrår.

Och det är precis vad vi gör. Våra aktiviteter koncentrerar sig på finska föreningar, finska musikkvällar, finska sommarfester. Och där hittar vi den sverigefinska kulturen om vi vill.

Min upplevelse är att den sverigefinska kulturen länge har varit en efterlängtans kultur. Man har behövt en övergångsperiod innan man har lyckats kasta bort det förflutna och börja fästa sin blick på framtiden. Jag tror att den där perioden har vi redan bakom oss. Tyvärr håller den sverigefinska minoriteten samtidigt på att bli verkligen osynlig, så bra integrerade i det svenska samhället är de senaste generationernas sverigefinnar.

Vi går alltså invandrarnas vanliga öde till mötes: vi blir svenskar.

Och det är jag stolt över. Vi skall bli svenskar! Det har vi kämpat och betalat ett pris för, det är vårt öde. Innerst inne kommer vi dessutom ändå vara finnar, till och med om vi inte längre är fullt medvetna om det.

Nu ser jag framför mig en man, en annan man, inte mig själv. Det är en kall och disig morgon, mörk och plötslig, som våldsamt dragen ur tidens skugga, och mannen öppnar dörren på en grå barack och ser omkring sig utan att en enda ansiktsmuskel verkar röra sig. Tyst stänger hans breda näve dörren bakom honom och han börjar gå långsamt över ett dystert asfaltfält, nu utan att kasta en enda blick på omgivningen. Han når sin rostiga bil, sparkar framdäcket med en tankefull min, gaspar och öppnar bildörren. Han har framför sig åtta timmar i fabriken, åtta timmar som alltid, åtta timmar härifrån till evigheten, men han klagar inte, han startar bilmotorn och kör sin väg. Om han känner främlingskap eller längtan eller frustration eller sorg kan vi inte se det, det är osynligt, har alltid varit, om det inte rentav har droppat ner på fabriksgolvet tillsammans med hans svett på alla tysta, osynliga åren som han redan har bakom sig på den arbetsplatsen, i detta land, i detta fenomen som vi ibland kallar människans lott eller till och med, om vi tillåter oss själva vara litet sentimentala, livet.

Det är detta som det är frågan om: den stolta osynligheten. Ibland undrar jag hur det svenska samhället, det vill säga svenskarna, ser oss. Förstår man hur bra minoritet vi är? Att vi behöver inte så mycket, att vi oftast nöjer oss med det som vi redan har? Att vi inte stör och gapar på torget eller marscherar med vindlande flaggor och banderoller på gatorna? Och att vi är starka i vår osynlighet, att man kan lita på oss, att vi finns där ändå om vi inte syns? Men det finns en sak till: språket. På mina tio år i Sverige har jag gått genom en intressant utveckling som, tror jag, kan berätta någonting om invandrarnas öde och människans kamp om sin identitet.

Det var alltså hösten 1996 då jag flyttade från södra Finland till Sverige. Jag kände mig som en främling, en

utomjordning, en dinosaurieliknande varelse. Om jag var tvungen att kommunicera med människor gjorde jag det på engelska. Visserligen hade jag studerat svenska i skolan som alla finnar i min generation, men det hade varit länge sedan och jag kände att jag hade glömt bort nästan allt som jag en gång hade fått lära mig. Jag kände mig handikappad, autistisk i min finska tysthet, men samtidigt hände något underbart.

Mitt förhållande till mitt modersmål blev starkare och samtidigt blev jag medveten om min finska identitet. Det hade jag inte varit i Finland, där hade jag ju varit som vem som helst. Nu förstod jag att jag verkligen var finsk, att jag hade ett visst nationellt ursprung. Man kan säga att jag blev finsk i Sverige.

Detta blev troligen avgörande för mitt författarskap. Mitt eget språk, min finska började leva, den blev som en älskarinna, jag hittade tröst i den. Jag förstod också att i en främmande språkmiljö var det möjligt för mig att låta mitt språk utvecklas fritt och bli mer autonomiskt, mer personligt. Det är oerhört viktigt för en författare.

Senare har jag lärt mig svenska i den grad att jag klarar mig bra och känner mig inte handikappad längre. Jag vet att jag aldrig kommer att behärska svenskan som jag behärskar finskan, men det spelar egentligen ingen roll. Jag har nämligen också lärt mig en spännande paradox: samtidigt som språket har en enorm betydelse för individens identitet är det möjligt att nå sin omgivning oavsett språkliga gränser. Och det har varit ett riktigt glädjeämne för mig att kunna konstatera hur toleranta svenskarna är i sitt förhållande till den patetiskt mumlande finska minoriteten.

VI GÅR ALLTSÅ IN- VANDRARNAS VANLIGA ÖDE TILL MÖTES: VI BLIR SVENSKAR.

Sådan tolerans behövs i dessa globaliseringens tider.

Så småningom har jag också blivit medveten om sådan gemenskap med andra sverigefinnar som jag aldrig upplevde i mitt förhållande till mina landsmän i Finland. Det betyder inte att jag hade blivit mer social än förut, men när jag träffar en annan sverigefinne vet jag att det finns ett unikt band mellan oss.

Det är sannerligen speciellt att tillhöra en minoritet. Man behöver inte slå sig i bröstet för den saken skull, men man behöver inte skämmas heller. Man kan vara stolt över det om man bara inte basunerar ut sin stolthet så att grannarna inte kan sova. Grannarna måste få sova.

Ser du fortfarande den där mannen som gick ensam på en tyst gata i Stockholm? Han har kommit hem nu, han öppnar ytterdörren i en liten villa och kliver in. Det är tyst i huset, mörkt och tyst. Han tänder lampan, tar av sin rock och sina skor, lyssnar en stund på alla de rösterna som ännu inte har fötts. Går till köket och öppnar kylskåpsdörren.

Vad har vi här? Det kunde man ju gissa – finskt bröd, finsk ost, finsk korv. Han visslar nästan ohörbart, gör ett par smörgåsar, går till bokhyllan och tar fram en finsk roman. Sätter sig ner på soffan, men öppnar inte boken än. Han funderar fortfarande.

Vad tänker han på? Har alla frågor som man diskuterade i biblioteket fortfarande inte lämnat hans tankar? Måste han efter tio år i landet fortsätta att grubbla över sitt öde? Är han inte nöjd, längtar han kanske tillbaka till Finland som så många sverigefinnar innan honom?

Det finns inte så mycket att fundera på. Det är egentligen inte alls så dumt, tänker han, att vara en finne i Sverige.

MIRJAM ÄR SVERIGEFINNE OCH STUDERAR
TURISM. I HANDEN HÅLLER HON STOLT KALE-
VALA, FINLANDS BERÖMDA NATIONALEPOS.
KALEVALA GAVS UT FÖRSTA GÅNGEN 1835, MEN
BERÄTTELSENA I DEN ÄR BETYDLIGT ÄLDRE.

SIGILLGRAVÖREN AARON ISAAC FRÅN MECKLENBURG KOM TILL SVERIGE ÅR 1774. HAN VAR DEN FÖRSTE SOM HADE TILLSTÅND ATT LEVA OCH VERKA I LANDET – SOM JUDE. RUNT HONOM BILDADES EN FÖRSAMLING MED ALLT VAD DET INNEBÄR – MÖJLIGHETEN ATT FÖRRÄTTA GUDSTJÄNSTER, FIRA HELGER, GIFTA SIG OCH INTE MINST ATT FÖDAS OCH DÖ I ENLIGHET MED JUDISK LAG OCH TRADITION. IDAG LEVER 20.000 JUDAR I SVERIGE. VI HAR BEVARAT VÅR RELIGION, VÅR KULTUR, VÅRA TRADITIONER OCH ÄVEN VÅRA SPRÅK – JIDDISCH OCH HEBREISKA. I VILKEN UTSTRÄCKNING VI LEVER SOM TRADITIONEN PÅBJUDER VARIERAR KRAFTIGT, MEN DE ALLRA FLESTA AV OSS KÄNNER EN STOR SAMHÖRIGHET MED DET JUDISKA FOLKET. MÅNGA AV OSS HAR ETT PERSONLIGT FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL DE JUDISKA KÄLLSKRIFTERNA – TORA OCH TALMUD – EN OUTSINLIG KÄLLA TILL KUNSKAP, DISKUSSION OCH EFTERTANKE.

Judar

Jag står vid en korvkiosk i Jerusalem och proppar i mig korv efter korv. De är inte särskilt goda – bleka, korta kycklingkorvar med mjukt skinn – men jag njuter. Det är en märklig känsla. Hemma i Stockholm symboliserar varmkorv med bröd något förbjudet och typiskt icke-judiskt. Här, några hundra meter från Klagomuren – judendomens heligaste plats – är det en kille med kippa som frågar om jag vill ha både ketchup och senap på.

Om de traditionella judarna i Jerusalem visste hur syndigt jag ibland firar shabat med mina föräldrar – nämligen med räkfrossa – skulle de bli förfärade. Samtidigt blev jag behandlad som en religiös fanatiker av mattanterna hemma i skolmatsalen när jag försökte förklara att jag inte var vegetarian, men ändå ville slippa äta fläsk.

I deppiga stunder känns det som om jag inte passar in någonstans. Jag är för svensk för att vara en god judinna och jag är för judisk för att känna mig helt och hållet svensk. Jag skulle aldrig ens kunna mumla med i ”Fader Vår”, men jag älskar att sjunga Luciasånger. Jag går hellre ut i skogen än till synagogan en lördagsmorgon, men jag kunde vara beredd att missa ett viktigt matteprov i skolan för att kunna gå till synagogan på Försoningsdagen. Jag är som ett trassel av kompromisser, för att låta både det svenska och det judiska i mig få rum. Men jag finner ingen annan väg att gå. Skulle jag försöka vara konsekvent det ena eller det andra, skulle jag behöva förtränga en del av mig själv. ”Vad skönt det vore att vara en

vanlig fru Svensson”, brukar min mamma säga ibland. Jag minns hur avundsjuk jag blev en gång när jag liftade med en tjej på Västkusten. Medan hon körde berättade hon för mig var alla hennes släktingar kom ifrån. ”Här föddes pappa”, sade hon och pekade på ett hus. ”Och här bodde farmor och farfar när de var små. Mormor är från andra sidan vägen och morfar kommer från en by lite längre bort, som vi snart kommer att passera.”

Tänk att ha en plats på jorden där man så tydligt hör hemma, där man har sina rötter flera hundra år tillbaka i tiden. Om jag skulle försöka visa henne mina förfäders hem skulle vi behöva röra oss genom Tyskland, Tjeckien, Slovakien, Ungern, Österrike och Italien – inget som stavar Stockholm, där jag själv växte upp. Mamma är visserligen också född här, men det var som dotter till invandrare från Frankfurt och Wien, som kom till Stockholm på 1930-talet. Pappa kom som flykting från Budapest 1956.

När jag skulle skriva nationellt prov i svenska på temat ”Vi och dom” blev jag helt förvirrad. Jag visste inte vilken grupp jag skulle sätta mig själv i. Enligt definitionerna som ville dela upp människor var jag invandrare – men det var aldrig så jag sett mig själv. Jag tänkte inte ens på att jag skilde mig i utseende från mina klasskamrater förrän en vikarie pekade ut mig: ”Jag var också mörkhårig när jag var liten – som du!”

Som judinna i Stockholm kan jag både få uppleva en stark gemenskap och känna mig väldigt ensam. Just på

Försoningsdagen, som är judendomens viktigaste helg, kan jag få uppleva båda delarna. Helgen går ut på att man ska tänka över hur man lever och be om förlåtelse hos sina medmänniskor för dumma saker man gjort. Traditionellt fastar man och tillbringar hela dagen med bön i synagogan. Den brukar vara fullpackad. De som bara går till synagogan en enda gång om året brukar göra det på denna dag.

När jag står där och tänker över mitt liv och läser böerna på hebreiska tillsammans med alla andra och samtidigt vet att judar över hela världen gör detsamma, då växer mitt judiska jag. Men sedan när helgen är över och jag går till tunnelbanan för att åka hem och bryta fastan, krymper det ihop igen. På T-centralen är det en helt vanlig vardagskväll och människorna runtomkring mig är jäktade och pratar i mobiltelefonen om jobb och shopping. När jag står där, svag i kroppen av fastan och med alla mina existentiella tankar i huvudet, känns det som om jag kommer från en annan planet.

Det är väldigt sällan jag som judinna i Sverige får uppleva judisk kulturell gemenskap på en offentlig plats. Det finns ingen judisk motsvarighet till NK:s julslytning eller Luciakröningen på Skansen, där man kan stå och mysa med sina judiska kompisar. Det judiska får man hemma, hos vänner, i synagogan, på judiska föreningsmöten och sommarläger. Ett undantag är Judiska filmfestivalen på biograf Zita. Dit kommer både judar och icke-judar och

det brukar vara rusning efter biljetterna. I foajén trängs både judar som lever ett aktivt, judiskt liv, som är engagerade i den judiska församlingen och kanske gick i den judiska Hillelskolan när de var små – och sådana som nästan inte har någon kontakt alls med det judiska och som har filmfestivalen och några familjefoton hemma som enda länken till sitt judiska arv.

”Två judar, tre åsikter”, brukar judar skämta ibland och vi är inte ens överens om vad det innebär att vara jude. För en del är religionen central, andra kallar sig ateister. Många talar om sig själva som ”kulturella” judar, andra hänvisar till en judisk ”mentalitet” eller ”känsla”. Det är inte ovanligt att till exempel en kulturaktivitet på Judiska Centret på Nybrogatan går ut på att diskutera vad ”det judiska” egentligen är för något. Och om ämnet för kvällen var något annat, slutar ofta samtalet med den frågan ändå.

Men trots att vi kan ha väsensskilda uppfattningar om till exempel förhållandet till Gud, judiska traditioner, jämställdhet mellan könen eller synen på Israel, känns det judiska folket ibland som en enda, stor familj.

En vår, när jag skulle läsa franska i en liten stad i Sydfrankrike, tog jag tåget ner genom Europa och stannade till hos en släkting i Strasbourg. Hon ringde genast till rabbinen i den stad jag skulle till, berättade att jag var på väg och frågade om jag kunde stanna hos dem över shabat.

Nästa dag satt jag tillsammans med rabbinens fru och gamla syster och drack sött, grönt te med mynta och honungsdoppad baklava. Den ortodoxe rabbinen satt i en fätölj och läste och rökte pipa. Han sade något till mig, men jag förstod ingenting, eftersom jag bara kunde lite skolfranska och han dessutom talade med marockansk dialekt.

Snart blev jag presenterad för deras yngste son. Han jobbade som DJ vid sidan av studierna och så snart solen gått ned på lördagskvällen och shabat var slut, tog han mig runt på stadens klubbar och presenterade mig för alla judar i hela den lilla staden. När franskkursen började ett par dagar senare blev de andra svenska studenterna lite förvånade när de märkte att jag redan verkade ha flera franska vänner i staden, trots att jag, precis som de, bara varit där en helg. Medan de hackade sig fram på engelska med andra utländska studenter, blev jag snart hembjuden till flera judiska familjer och lärde mig franska i expressfart.

Det är väl som släkt är mest – man gillar inte nödvändigtvis varandra, men gör man det, har man dubbla skäl att umgås.

Förmodligen spelar ödesgemenskapen också in, det vill säga känslan av att sitta i samma båt ”om det skulle hända igen”. Det går inte att helt komma ifrån de mörka tankar som århundraden av förföljelser bär med sig. Vetenskapen om att sex miljoner människor mördades under Förintelsen bara för att omgivningen pekade ut dem som

judar. Då spelade det ingen roll om de var ultraortodoxa eller förkastade allt vad judendomen står för, om de var anhängare till sionismen eller motståndare till den, om de var stolta och medvetna judar eller knappt kände till sin bakgrund.

Jag som växt upp i Sverige och aldrig själv behövt uppleva några förföljelser försöker skaka av mig känslorna av utsatthet. Jag lever i ett gott och fredligt land och vill inte verka paranoid. Men det är svårt att helt göra sig fri från oron. Den ligger där och gnager, genom allt i livet, som en nedärvd medvetenhet om hur bräckligt allting är. Jag kan sitta på en solvarm klippa i skärgården, med ett glittrande blått hav framför mig och glada, badande människor runtomkring och fundera över vart jag och min familj ska fly, om det skulle behövas.

FÖR MIG OCH MÅNGA ANDRA UNGA JUDAR ÄR DET VIKTIGT ATT DET JUDISKA FÅR VARA NÅGOT POSITIVT.

En del av dem som överlevde Förintelsen valde att förneka sitt judiska arv för att skydda sina barn. När jag jobbade på en kibbutz i norra Israel en sommar, delade jag rum med en tysk tjej. Hon hade bara några månader tidigare fått veta att hon var judinna. Hennes föräldrar hade aldrig berättat något – de var så märkta av kriget och rädda för nya förföljelser. Min rumskompis var döpt och hade gått i söndagsskola som en god kristen i hela sitt liv. Det var inte förrän hon skulle åka och hälsa på några släktingar i USA, som fortfarande levde som judar, som föräldrarna sade som det var. När hon berättade för mig grät hon. Hela hennes identitet hade rasat ihop och nu försökte hon bygga upp den igen. Hon visste inte var hon skulle börja, det var så mycket hon ville lära sig.

För mig och många andra unga judar är det viktigt att det judiska får vara något positivt. Något som vi aktivt väljer att vara en del av för att det är roligt och tillför något i våra liv – utöver den påtvingade ödesgemenskapen.

Men även för dem som utåt är helt passiva i sin judiskhet kan jag ibland märka att det judiska spelar en roll. Det kan vara en äldre man som inte verkar bry sig ett dyft

om judiska traditioner, men som ändå lyckligt berättar att hans son hittat en judisk flickvän.

Många svensk-judiska föräldrar skulle tveklöst bli glada om deras barn hittar en judisk partner – men de inser samtidigt att vi bor i ett land där bara ungefär var femhundra person är jude. Sannolikheten att man ska bli kär i någon som inte är jude är med andra ord mycket stor.

Mina föräldrar har alltid sagt till mig att det viktiga var att jag hittade en bra man, inte att han var jude. Men det finns de som uppmuntrar sina barn genom att bekosta deras deltagande i den årliga ”skandinavisk-judiska ungdomskongressen”, som i själva verket är några dagars intensivt festande med det mer eller mindre uttalade syftet att unga judar och judinnor ska få tillfälle att träffas.

Själv trodde jag att jag skulle falla för någon som hade en liknande bakgrund som jag. Inte nödvändigtvis judisk, men någon som också hade en annan kultur än bara den svenska och med flera nationaliteter inblandade.

Den som till slut blev min livskamrat stämde inte alls med mina förväntningar. Han är rågblond och svensk i åtta generationer på både sin mammas och pappas sida. Hans förfäder var bönder och sjökaptenar från Småland, Blekinge och Jämtland. För mig är det mycket exotiskt.

När vi varit tillsammans i ett halvår skulle jag för första gången fira jul tillsammans med hans familj. Jag var livrädd. Jag såg framför mig hur hans pappa skulle sitta i gungstolen och läsa högt ur julevangeliet.

Men min rädsla var obefogad. Om man bortser från julklapparna och den annorlunda maten (prinskorvar, köttbullar och rödkål i stället för gefilte fisch, challe och kycklingsoppa) var det ungefär som när min familj firar judiska högtider – en familjefest och ett tillfälle att få vara tillsammans. Det var väldigt mysigt. Och de hade inte ens julgran.

Nu har vi två blonda, blåögda barn. De firar midsommar och uttåget ur Egypten, äter sill och falafel, bor i en röd stuga med vita knutar och kantareller på tomten – och kommer alltid att kunna säga ”Shalom, kompis!” till en jude från Australien, Iran eller Uruguay.

MICHAELA LUNDELL

ROXANNE ÄR JUDINNA OCH BREDVID SIG HAR HON CHANUKIAN, SOM TÄNDS TILL MINNE AV ÅTERERÖVRANDET AV TEMPLET FRÅN DE HELLENISTISKA SYRIERNA ÅR 165 FVT. CHANUKA, TEMPELINVIGNINGSFESTEN, FIRAS I ÅTTA DAGAR OCH LJUSEN TÄNDS VARJE KVÄLL, ETT LJUS FÖRSTA KVÄLLEN, TVÅ LJUS ANDRA KVÄLLEN OSV.

I DAG FINNS CA 50.000 ROMER BOSATTA I SVERIGE. I SVERIGE BRUKAR MAN DELA IN ROMERNA I FEM OLIKA HUVUDGRUPPER: SVENSKA ROMER SOM BÖRJADE INVANDRA TILL SVERIGE VID SLUTET AV 1800-TALET. FINSKA ROMER SOM ANLÄNDE TILL SVERIGE REDAN PÅ 1500-TALET OCH SOM SENARE FÖRPASSADES TILL DÅVARANDE ÖSTRA DELARNA AV DET SVENSKA RIKET SOM I DAG ÄR FINLAND. UTOMNORDISKA ROMER SOM KOM TILL SVERIGE FRÅN BL.A. POLEN OCH ANDRA LÄNDER I ÖSTRA EUROPA FÖRST PÅ 1960-TALET OCH I BÖRJAN AV 1970-TALET. DE NYLIGEN ANLÄNDA ROMERNA FRÅN F.D. JUGOSLAVIEN. DE RESANDE SOM NOTERADES I STOCKHOLMS STADS TÄNKEBOK REDAN ÅR 1512.

Romer

Enligt den internationella romska unionen (IRU) finns det ungefär tretton miljoner romer i världen varav uppskattningsvis 50 000 bor i Sverige. Romerna är av historiska skäl inte ett homogent utan ett utspritt folk, med språkliga, traditionella och kulturella variationer. I den här artikeln kommer jag att använda mig av mina egna erfarenheter för att beskriva romernas mångfacetterade kultur i Sverige.

VEM OCH VAD ÄR JAG? Jag föddes i slutet av 1960-talet i Stockholm under en för romer föränderlig tid. Människor som Katarina Taikon, Viktor Famulson, Aleka Stubin och Hans Caldaras gick i spetsen för kampen om romernas rättigheter i Sverige, vilket ledde till att romer kom att inkluderas i utbildning, bostadsfrågor, anställningsfrågor och andra svenska samhällsaspekter, något som inte skett tidigare. Min farfar, far och farbröder var alla aktiva förkämpar, flera deltog i den första romska kongressen i London den 8 april 1971. Där möttes romer från hela världen som ett folk och skapade den romska flaggan och nationalsången, Gelem Gelem. Jag minns att min mor lärde mig vår nationalsång och sa att jag inte längre skulle kalla mig zigenare utan rom om någon frågade. Men vad betydde allt detta för mig som barn? Jag visste ju inte något om hur situationen för romer sett ut före kampen som förts av människor som Katarina Taikon.

Jag minns som barn alla de intressanta människor som besökte vårt hem. Eftersom många i min familj var

aktivister fick vi ofta besök av personer tillhörande andra romska grupper. En kväll kom några män till vårt hem, de var blonda och blåögda. De klädde sig som de romska män jag var van vid. Det var inte kläderna de bar så mycket som hur de bar dem. De hade mörka säckiga byxor som vilken romsk man som helst, men de bar dem innanför stövlarna, och talade mest svenska med ett ord romani var tredje eller fjärde mening. Jag frågade min farmor vilka dessa män var och hon kallade dem för sinti. Hon förklarade att sinti inte kunde tala romani, att de var romer fast inte på samma sätt som vi. Jag förstod inte och när jag försökte få fler svar fortsatte hon med det hon höll på med och avfärdade mina frågor. För mig var detta märkligt eftersom hon oftast gärna förklarade saker och ting för mig. Jag vände mig istället till min mor med samma fråga. Hennes svar förvirrade mig om möjligt bara mer. Hon sa att vi alla kom från Indien och att det var orsaken till att vi släppte in sinti i våra hem. Männen förklarade att denna romska grupp och vår egen hade en gemensam historia, men det förklarade inte exakt vad som skiljde oss åt.

Några år senare flyttade min familj till USA. Min mor talade om för mig att där var vi kända som ”gypsies” men att jag inte skulle kalla mig för det utan för rom om någon frågade. Min farmor som hörde detta visade missnöje med vad min mor sa. Hon såg på mig och sa åt mig att dölja att jag var rom och istället påstå att jag

var något annat. Min mor grälade med min farmor om detta och sa att en förändring måste ske. Jag förstod inte varför men lärde mig snart; jag togs från min familj i tre dagar av de sociala myndigheterna. Det enda skälet var att vi var ”gypsies”. Det var då jag förstod att jag var anorlunda än de andra icke romska barnen. Så snart jag började skolan blev jag ännu en gång konfronterad med frågan om vad jag var. Det var då jag skapade mig en turkisk identitet. Självklart kunde jag inte språket, inte heller förstod jag vad det betydde, men jag visste att man kunde uppfatta mig som en turk rent utseendemässigt. För att behålla fasaden tvingades jag sedan fabricera fler lögnar. Min högsta önskan var därför ibland att lokalbefolkningen skulle upptäcka att vi var romer och att detta skulle påverka hyresvärderna att vräka oss. Enligt mitt resonemang skulle vi då tvingas flytta och jag skulle kunna få en ny start med en ny identitet.

Återflyttningen till Sverige var en lyckans stund. Utan någon särskild anledning kände jag att nu, nu var vi hemma igen (Sverige), och jag kunde kalla mig för rom. Men jag visste också att vi inte var svenska medborgare trots att några var födda här. Trots att mina bröder och jag var födda i Sverige var vi medborgare i våra föräldrars födelseland, Polen - ett land som mina föräldrar lämnade redan som barn. Det största problemet för oss alla var att deras föräldrar, som överlevt andra världskriget, hade tvingats att förfälska sina identitetshandlingar för

att överleva. Detta har haft långsiktiga konsekvenser som krävt komplicerade förhandlingar med myndigheterna för såväl andra som tredje generationens överlevande. Under den kommunistiska regimen hade Polen i vissa fall inte ens arkiverat romers och judars födelsehandlingar. Det var först nyligen som min mor lyckades spåra dokument som bekräftade hennes födelse. Denna jakt på papper har inneburit mycket resande för oss.

Jag minns att vi ofta på vägen till min faster passerade Sveavägen, där många romer tände ljus till minne av Olof Palme. Utan dessa ljus hade jag aldrig vetat att det var Sveavägen vi passerade. Besöken i Sverige hade aldrig varit långa, mina farföräldrar ansåg att det var bättre för mig att vara i USA med dem, eftersom det var där jag till större delen hade växt upp. Långt senare, när de gått bort, återvände jag till Sverige. Min ansökan om uppehållstillstånd avslogs och jag kunde bara ansöka igen från mitt ”hemland”, ett land jag aldrig besökt. För att få svenskt uppehållstillstånd tvingades jag alltså att resa till Polen, och det var här jag började förstå vad Katarina kämpat för. Där bevittnade jag hur romernas hem brändes ned, där blev jag nedslagen av skinnhuvuden och tagen till förhör av polisen efter en joggingtur. I deras ögon var det otänkbart att en rom var ute och joggade på kvällstid; det var mer sannolikt att han sprang från ett begånget brott.

PÅ GRUND AV SLAVE-RIET KUNDE DE ENDAST ÄGA SÅDANT SOM DE KUNDE BÄRA PÅ SIN KROPP. EFTERSOM GULD OCH SMYCKEN VAR ENKLAST ATT BÄRA PÅ SIG SKAPADES DEN STEREOTYPA STIL SOM IDAG OFTA FÖRKNIPPAS MED ROMER.

HISTORIEN SOM SKAPADE MIG. Så småningom förstod jag vad som skilde sinti från oss. Min mormor hade använt termen sinti när hon refererade till de romer som i Sverige kallas för resande. De resande kom tillsammans med kále (finska romer) hit under tidigt 1500-tal. Gustav Vasa utvisade kále till Finland. Resande stannade kvar i landet och behöll sin identitet genom att dölja den. Man kan tydligt se att klädstilarna liknade varandra på 80 år gamla foton. Vad är det då som hänt som lett till förändring?

För min egen grupp (lovári och kalderash) betydde överlevandet från förintelsen (då mer än en halv miljon romer utrotades) ett kamouflerande av sin identitet genom att dölja språk, kultur och klädsel för gazhe (icke romer). Man hade en klädsel inför icke romer och en inför romer. Min grupp bestående av lovári och kalderash kom till Stockholm under 1960-talet. Idag är det oftast äldre som klär sig traditionellt i hemmet medan de yngre inte klär sig annorlunda än genomsnittet i samhället. Den svenska gruppen kalderash som kom till Sverige för

mer än hundra år sedan har behållit den traditionella klädseln. De tre grupper som nämnts tidigare, rysk-polska kalderash och lovári, och svenska kalderash, delar en gemensam historia och tillhör vad som kallas vlx-familjen. Romer var under nära 500 år förslavade i den rumänska regionen Valakien. Slavarbete innebar vanligtvis kopparslagning för kalderash och hästskötning för lovári. Ordet lov på romanes betyder pengar, men tillskrivningen lovári är associerad med ord på ungerska såsomlovak och lo som betyder häst (eller på något sätt är förknippade med hästar). Som följd av den långa gemensamma historien har språk och seder integrerats mellan dessa grupper. På grund av slaveriet kunde de endast äga sådant som de kunde bära på sin kropp. Eftersom guld och smycken var enklast att bära på sig skapades den stereotypa stil som idag ofta förknippas med romer.

Den mest uppmärksammade gruppen i Sverige är antagligen de finska kále. Om man ser på mer än 60 år gamla foton så klär sig de finska kále kvinnorna inte annorlunda än andra romer. Det påstås att när några av kvinnorna började visa sin sociala status genom sin klädsel lade de till dyra tyger i klänningarna så att deras stil ändrades och så småningom utmynnade i dagens karaktäristiska stil. De finska romerna betraktas ofta som mer strikta vad gäller renlighetsreglerna av andra romer. Även om detta kanske inte är hela sanningen så förtydligar detta skillnaderna mellan hur dessa regler tillämpas.

Enkelt uttryckt kan man säga att allt ovanför midjan är rent och allt under midjan är orent och att dessa två sfärer inte skall blandas. Den långa historien som ett folk i rörelse utan fast bosättning har lett till att renhets regler utvecklats och bottnar sannolikt i rent praktiska eller hygieniska orsaker. För vissa grupper är bestick som tappas på golvet förbrukade och kastas men för andra räcker det med att diska dem. Vissa blandar aldrig kläder ovanför midjan med kläder under midjan vid tvätt medan andra gör det. Det man kan säga är att alla grupper gör en tydlig skillnad på vad som är rent och orent. Detta kan jämföras med uppfattningar som fanns i det svenska bondesamhället där vissa kroppsdelar (under hjärtat) ansågs orena och som man undvek att nämna i samtal.

De etniska krig som utkämpats under 1990-talet i forna Jugoslavien har lett till att regioner delats in i etnisk tillhörighet. Många romer flydde till Sverige och av de romer vi i Sverige kallar ”nyanlända” kommer en majoritet från Balkan. Romernas historia i Europa kännetecknas av utanförskap, slaveri, förföljelse och förvisning.

För att återknyta till de svenska resande, sinti, nämnde jag tidigare att min farmor varnade mig för att avslöja min identitet som rom. Tänk er nu att sinti utvisades ur Sverige under 1500-talet och föreställ dig vad 500 år av att dölja sin identitet leder till! De har till stor del förlorat sitt språk, men trots detta har språket haft en inverkan på det svenska språket. Ord som tjej och sova kommer från romani och det finns fler exempel.

MOT LJUSARE TIDER. 1999 blev Romani ett minoritetsspråk i Sverige, den kamp som Katarina Taikon utkämpade förs nu vidare. Jag tror att Katarinas dröm var att vi skulle kunna bli en del av samhället utan att för den skull ge upp vår egen identitet. Diskussioner kring saker som hur de finska kále klär sig är ofta förekommande och brukar tas upp som ett exempel på romernas svårigheter att integreras i samhället. Genom detta fokus på hur vi ser ut, istället för att granska våra attityder till sådana aspekter som klädstil, skapas hinder snarare än tolerans.

Organisationer som Romskt Kulturcentrum i Stockholm (RKC), blir sakta men säkert mer kända internationellt. RKC är öppet för alla, romer och icke-romer, och erbjuder kurser i språk, historia, dans och musik och sömnad av traditionella kläder. Tillställningar som musikfestivaler, konferenser, utställningar av romsk konst arrangeras och kulturcaféerna ger lokala talanger en möjlighet att visa sina förmågor en gång i månaden. Firandet av högtider såsom Den internationella romska dagen, den 8 april och Förintelsens minnesdagen, den 27 januari och befrielsedagen ur nazisternas dödsläger,

högtidlighålls på RKC. Bortsett från organisationer som RKC finns andra bland romer välkända mötesplatser såsom Sundbybergs Folkhögskola och Gastons nattklubb. Platser som erbjuder oss romer utbildning eller en plats att träffas på utan att vi diskrimineras, eller att vår etniska tillhörighet ifrågasätts. På uppdrag av Stockholms stad har Sundbybergs Folkhögskola erbjudit ett antal utbildningar såsom Lärarassistentprogrammet för romer. Tanken med denna utbildning var att utbilda romer inom pedagogik för att på så sätt skapa förebilder för framtida generationer. Med tanke på historien där vissa utbildningar så sent som på 1960-talet var stängda för romer förstår man att ett program som detta behövs. Min egen mor, som inte hade samma möjligheter som jag att utbilda sig, förstod inte hur skolan fungerade. Ibland kunde hon väcka mig på söndagar för att förbereda mig inför skolan, ibland hålla mig hemma en vanlig skoldag om något hon ansåg vara viktigare skulle hända den dagen. Detta belyser vilka svårigheter som romska barn ofta upplever på grund av bristande förståelse för - och stöd med - skolarbetet i hemmet. Utöver ovannämnda program finns andra som också riktar sig till romer, men vad som kanske är än mer uppmuntrande är att många romer deltagit i de kurser som är mer allmänna. Detta har lett till att några, inklusive jag själv, gått vidare med universitetsstudier.

I Stockholm är det inte ovanligt att romer nekas tillträde till nattklubbar. Det gör att ställen som Gastons blir populära bland romer för dit kan vi gå och roa oss utan att bli utsatta för diskriminering.

DET ÄR UPPENBART ATT UTBILDNING, RELIGION, ARBETE OCH FÖRENINGSLIV HAR FÖRT INTE BARA ROMER NÄRMARE VARANDRA UTAN OCKSÅ NÄRMARE ICKE-ROMER.

Romerna tillhör olika religiösa riktningar, men i synnerhet har den evangeliska rörelsen haft en stark påverkan på romerna i Sverige. Medlemmar från varje grupp har blivit frälsta. I Stockholm hålls söndagsgudstjänster av kále-romer i Spånga, kelderash-romerna i Jakobsberg och lovára på Fridhemsplan. Även om grupperna håller separata gudstjänster träffas de för gemensamma möten såsom bönemöten och bibelstudier. Detta har lett till en ökad integration såväl mellan grupperna som mellan kristna romer och kristna icke-romer.

Jag ser tillbaka på min barndom och minns hur jag längtade till Sverige, det romska samhället här, hur Abba på radion fick mig att känna mig stolt, och hur jag längtade hem för att kunna stanna vid första gatukök och beställa en halv special med räksallad. Jag inser nu hur andra romer från Sverige som jag träffat i Spanien, Tyskland och Polen saknat Sverige på samma sätt. Jag kan bara tacka Katarina Taikon och andra som har gett mig möjligheten att vara rom och svensk på samma gång. Tack Katarina!

MICHAL ÄR ROM OCH ELEKTROINGENJÖR MED EXAMEN FRÅN KTH. HAN HAR BLAND ANNAT UTVECKLAT EN HUVUDBUREN DATORMUS FÖR HANDIKAPPADE, BYGGD PÅ GYROTEKNOLOGI. HJULET, SOM OCKSÅ FINNS I ROMERNAS EGEN FLAGGA, SYMBOLISERAR ROMERNAS VANDRING MEN ANSPELAR OCKSÅ PÅ CIRKELN I DERAS HISTORISKA URSPRUNGLAND INDIENS FLAGGA.

RENBETESLAGEN FRÅN SLUTET AV 1800-TALET UTFORMAS I EN TID DÄR SAMERNA ANTAS BEFINNA SIG PÅ EN LÄGRE UTVECKLINGSNIVÅ, ENLIGT EN RASISTISK LÄRA OM OLIKA KULTURSTADIER. GENOM EN NY RENBETESLAG I BÖRJAN AV 1900-TALET SPLITTRAS SAMERNA I HUVUDSAK I TVÅ GRUPPER, RENSKÖTANDE OCH ICKE-RENSKÖTANDE. DE SENARE SKALL ASSIMILERAS OCH FÖR ATT LÄTTARE SMÄLTA IN I DET SVENSKA SAMHÄLLET FÖRNEKAR MÅNGA SITT SAMISKA URSPRUNG, MEDAN DE RENSKÖTANDE SAMERNA GENOM SEGREGATION SKALL BEVARAS OCH RÄDDAS FRÅN SKADLIG PÅVERKAN FRÅN DET SVENSKA SAMHÄLLET. DÄRFÖR TVINGAS DE BLAND ANNAT GÅ I SÄRSKILT INRÄTTADE NOMADSKOLOR. UNDER ANDRA HÄLFTEN AV 1900-TALET ERKÄNNER SVERIGES RIKSDAG ATT SAMERNA UPPFYLLER KRITERIERNA FÖR ETT URFOLK OCH SENARE INRÄTTAS SAME-TINGET. MED DETTA HAR SAMERNA FÅTT EN ANNAN STÄLLNING ÄN ÖVRIGA ETNISKA MINORITETS-GRUPPER I SVERIGE. SAMETINGET ÄR I FÖRSTA HAND ETT ERKÄNNANDE AV SAMERNAS STATUS SOM ETT EGET FOLK. 2002 I MAJ INVIGS PERMANENT FORUM FÖR URFOLK OCH STAMFOLK INOM FN-SYSTEMET. HÄR FÅR URFOLKEN RÄTTEN ATT FÖRA EGEN TALAN I ANGELÄGENHETER SOM RÖR EKONOMISK OCH SOCIAL UTVECKLING, KULTUR, MILJÖ, HÄLSA OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER.

Sammer

Det är lika bra att ta det med en gång. Nej. Jag har inte egna renar, bär inte någon luva med tofs på och jag bor inte i fjällen. Ändå. Jag är same. Jag bär den vetskapen inom mig som en skatt.

Jag är inte särskilt tystlåten heller, eller står storögd inför storstaden. För jag bor här. I en lägenhet fyra trappor upp med utsikt över Mälaren. Mitt namn är Sigrid, men min mormor kallar mig Sagka. Det är sydsamiska och talas av ungefär 500 personer i Sverige. Och jag. Jag tror inte att jag är medräknad. För det är ännu inte så många som vet att jag håller på att lära mig det som borde ha varit mitt modersmål.

Sijhth mannem gåetide dåeriedidh? Nu frågade jag dig om du vill följa mig hem. Gör det, för jag har något jag vill berätta. Det är viktigt. Det handlar om dig och mig och alla andra. Det handlar om rätten att få vara den man är.

Du kanske tycker det låter självklart. Men det är det inte. Inte för mig och många andra.

”Är det du, Sagka?” Mormors röst är ljus och varm. Hon ropar alltid så där när hon hör nycklarna i dörren. Jag har bett henne komma hem till oss. Annars bor hon sjuttio mil härifrån. Hon har kommit för att jag har en överraskning. Hon och mamma sitter i köket och dricker kaffe. Mormor på fat, med en sockerbit mellan läpparna

så hon kan sörpla i sig kaffet genom det söta. En del påstår att man kan se om någon är same, fast jag håller inte med om det. Tittar jag på min mamma och min mormor så tycker jag att de ser ut som folk gör mest. Ser jag mig själv i spegeln ser jag ut som de flesta andra i min klass. Jag tycker inte att det syns utanpå vem jag är inuti.

Däremot så tänker jag nog annorlunda om olika saker. Som naturen till exempel, fast jag bor i Stockholm, jag har lärt mig att inte lämna spår efter mig och att inte vara högljudd i onödan. Eller det här med att minnas. Mormor jojkar, jag tror inte alltid att hon är medveten om det och när jag frågar så säger hon att hon minns på det viset. Människor, händelser och platser, dess själ och innehåll. När jag är ensam har jag börjat jojka själv. I mitt rum eller om jag vandrar i skogen. Mitt samiska arv handlar mycket om hur man förhåller sig till saker och ting, men det är svårt att beskriva något som egentligen är ord- och skriftlöst.

Som same är jag en del av ett urfolk, tillsammans med andra urfolk förgrenar sig samerna över jorden som en brodyr av liknande erfarenheter och kunskaper. I 70 olika länder finns det ungefär 300 miljoner människor som mig. Jag sitter ihop med indianer, maorier och innuiter. Bland annat. Det är märkligt men också storslaget på något sätt. ”Det här med urfolk vet jag inte så

mycket om.” Mormor ställer ner kaffefatet på bordet. Det lyser okynligt ur blicken på henne. I hennes närhet blir allt självklart, jag frågar och hon svarar. Sedan är det inget mer med det. Hon lär mig laga samisk mat, och att slöjda, hon lär mig saker och tings rätta namn, men bara när jag frågar.

Det är nog många som tror att den samiska identiteten har med renar att göra, men det är faktiskt så att det inte finns någon allmängiltig definition på innebörden av att vara same. Ändå finns det vissa viktiga kriterier, som att man har samiska föräldrar, eller pratar samiska och kanske det allra viktigaste: Att man känner sig som en same. Idag finns det i Sameland ungefär sjuttio tusen människor som räknar sig som samer. Av dem talar sjuttontusen Nordsamiska. Ibland får jag för mig att jag borde lära mig Nordsamiska istället, fast det inte är mitt språk, för att det är så levande och använt. Det finns något lockande i tanken att kunna åka till Karasjok till exempel, där majoriteten av befolkningen är samer och genom språket kunna känna sig självklar där. Något sådant ställe finns inte för sydsamer.

”Förr fick man inte tala samiska i skolan. Jag bestraffades när jag pratade mitt språk. Inte ville jag mina barn så illa. Därför lärde jag dig inte samiska.” Min mormor vänder sig mot min mamma. Hon heter Margaretha. På

samiska skulle det bli Meerke, men mormor har aldrig kallat henne det. Inte som hon kallar mig Sagka.

Mamma svarar inte. Det finns saker jag tror att hon aldrig kommer att berätta. Som hur det känns att förneka vem man är. Mormor fortsätter.

”Jag kommer ihåg hur eländigt det var i dom där skolkåtorna vi bodde i under terminerna. Vi frös så vi skakade. Från början förstod jag inte vad min fröken sa när hon pratade svenska och jag vågade inte fråga de andra barnen. Tänk om någon annan bestraffades för min dumhet? Tänk om fröken hörde mig använda de förbjudna orden?” Mormor skakar på huvudet.

Mamma vänder sig mot henne och liksom värmer händerna runt kaffekoppen.

”Du berättade aldrig om dig själv på det här sättet när jag var liten. Varken du eller pappa pratade om det samiska. Jag fick för mig att det var något jag skulle skämmas över.”

Jag ser att hon är ledsen. Ibland är det som om min mamma har stora hål inom sig, sådana som inte går att fylla igen. Det är tomhet och tystnad som inte går att tränga igenom. Ibland har hon varit arg på mig för att jag har försökt.

”Du kanske inte ska gräva så mycket i det där”, brukade hon säga ibland. Fast inte längre. Nu säger hon istället att hon inte kan begripa att jag blivit så mycket same, men då låter hon förundrad. Men jag kan känna mig ledsen för att jag inte fått lära mig om min mammas samiska kultur med stolthet. Men då sträcker sig min mormor över halva Sverige och jag kan känna hur hon kommer nära mig och hur hon viskar till mig att det inte är mina föräldrars fel. Inte egentligen.

Det var något som min mormor sa som fick mig att till slut bestämma mig. Hon sa att alla har rätt till sin egen historia. Så förra sommaren åkte jag upp till mormor, jag träffade mina släktingar, kusiner till min mamma, och följde dem upp till sommarvistet och renarna. Där jobbade jag i flera veckor och då hände något med mig. Jag blev hel. Jag kände att nu är jag en människa med åtta årstider istället för med fyra. Jag kom hem.

Mamma snurrar kaffekoppen på fatet.

”Jag har tänkt göra som du, Sigrid.” Hon lyfter blicken och tittar på mormor och mig. ”Jag tänker också ta kontakt med alla som jag längtat efter i alla dessa år.” Hon tystnar men jag ser att hon tänker fortsätta. ”Vi fick lära oss att det enklaste var om vi blev svenskar, man hade det där ordet ”lappjäväl” efter sig, här i Stockholm visste ingen vem jag var, det var en lättnad.”

Jag tänker att nu är det dags.

”Jag har en överraskning. Ni får vänta här.” Jag smiter in på mitt rum. Ibland brukar jag tänka att det inte var meningen att vi skulle halka ända ner till Stockholm, men saker och ting förändras ju. Utvecklas.

DET ÄR INTE SÅ ATT MAN KAN STOPPA NER ALLA SAMER I EN KONSERVBURK OCH HOPPAS ATT DE SKA FÖRBLI NÅGOT SOM VAR.

Ett bevarande. Något man kan komma ihåg på ett museum eller i en historiebok, eller tänka sig att inte också vi är människor med vilja, önskningar och förhoppningar.

Allt som lever förändras ju. Som om det inte skulle gå att vara både same och statsminister, eller same och webbdesigner, eller same och akademiker. Vi, precis som alla andra, påverkas av allt det som händer runt omkring oss. Jag brukar tänka att det gör mig rik att höra hemma i två världar. För jag är svensk också. En stockholmare som kan stans alla smultronställen, som står på rätt sida i tunnelbanans rulltrappor och vet att det knappast finns något vackrare än när solen sänker sig ned i Mälarens vatten och färgar det rött.

Titta på mitt rum. Se er omkring. Är något egentligen annorlunda än ert eget? Kanske litet. Vi är ju alla individer, men på det hela taget är vi ganska lika.

JAG VILL ATT DU SKA VETA ALLT DETTA, FÖR DÅ VET DU OCKSÅ NÅGONTING OM MIG. MEN GENOM DEN JAG ÄR OCH DET JAG KOMMER IFRÅN KOM- MER DU OCKSÅ ATT VETA NÅGOT OM DIG SJÄLV OCH DET SAM- HÄLLE VI TILLSAM- MANS LEVER I.

Vi blir ledsna och glada, arga, förtvivlade, kära och rent ut sagt förbannade. Sedan har var och en av oss en kärna. Den där delen som påverkar hur vi ser på världen. Det vi har fått med oss av våra mammor och pappor och av deras föräldrar och så vidare långt tillbaka i historien. Min mamma trodde att hon kunde radera sitt samiska arv, hon försökte verkligen, men det hon gav till mig var ändå mitt i hennes förnekelse en del av den samiska kulturen. Det hon lärde sig skämmas över blev jag stolt över, det hon trodde att hon måste förtränga, grävde jag fram. Vi är som cirklar. Hon ställer sig så långt ut åt ena kanten och jag åt den andra och då möts vi.

Jag tror att hon tvingade sig själv att passa in. Men också att hon tvingades.

När jag ser mig omkring i mitt rum brukar jag tänka att det ändå hade varit bra om jag haft en större tillgång till min mormor och morfars värld. Den min mamma ansträngde sig så för att glömma. Det borde synas mer vem jag är.

Det är därför det hänger en hemlighet i min garderob. Det är det vackraste jag någonsin ägt. Det är en kolt, en dräkt från min mammas släkt. Det är mormor som hjälpt mig och visat hur min släkts kolt ser ut på kvinnosidan. För det är nämligen så att alla familjer har en egen, den skiljer sig i färger och mönster. Det var också därför jag sa att jag inte har någon mössa med tofs på. Min mössa ser ut som ett upp och nedvänt kaffefilter ungefär, fast topigare. Den kallas sexkilsmössa. I alla fall, när jag sätter kläderna på mig blir jag synlig.

”Vad är det?” Mamma står i dörröppningen till rummet och det är som om hon tvekar att stiga in. Hon känner på sig det, tänker jag. Hon har suttit vid köksbordet och druckit kaffe och genom väggar och stängda

dörrar känt att någonting är på väg att bli annorlunda. ”Kom.” Jag vinkar in mamma i rummet och tar fram kolt. Den jag har fått hjälp att sy. Den är blå med röda, gröna och gula band. Vissa bårder är lite svajiga, det har inte varit lätt, ibland har jag varit på väg att ge upp. Men de andra har bara höjt blickarna från sina egna arbeten och roat lett åt mina muttrande. Då har jag börjat om igen. Den har ett barmkläde med tennbroderier. Det var svårast.

Mamma tittar på dräkten, det är som om hon inte ser den och ändå står och stirrar. ”En kolt.” Säger hon sedan.

När jag sätter på mig den kommer det att vara första gången som jag utanpå inte är en svensk bland svenskar utan en same. När jag i hemlighet har provat den på mitt rum har det känts som om jag klär på mig mitt själv. Det där som är själva kärnan i mig, men som har tagit så lång tid att hitta igen.

Mamma sätter sig på sängen och drar med händerna över sängöverkastet. ”Vem har lärt dig?”

Jag har svårt att tyda hennes blick, ”det är det där eländet”, brukade mamma säga i början när jag visste att det var dags att ta tillbaka min samiska kultur. Men det är ju inte hennes elände, eller mitt. Det är ju omvärldens. Som att det är orättvisor man pratar om när samer kommer på tal, eller konflikter, eller motsättningar. Inte allt det andra. Inte det som är det egentliga samiska.

”Dom som har hjälpt mig heter Göta och Marianne. Jag har varit med på en kurs hos sameföreningen. Mormor har köpt tyget och visat mig hur den ska se ut.”

Stockholms sameförening var mormors idé.

”Du måste träffa andra samer. Så ska du lära dig slöjda. Det är så man blir levande.” Så då gjorde jag det. På det viset lärde jag mig att jag är en människa med många olika identiteter, men där den samiska kanske är den mest betydelsefulla.

Mamma går fram och tar kolt. Den håller den framför sig. ”Jag har aldrig haft någon.” När hon säger det kommer mormor. De tittar på varandra. En lång tystnad mellan dem som jag vet gör ont och skaver. Mormor lägger sin hand mot tyget.

”Än är det faktiskt inte för sent.” Så börjar hon berätta om färgerna och vad de betyder, om solen, elden och himlen. Det gula, röda och blå. Hennes ord är som rottrådar som slingrar sig runt oss. Hon klär på mamma en osynlig kolt där på golvet i mitt rum. Väcker hennes minnen. En dag kommer mamma att återvända till den person hon föddes till, jag vet det. Jag ser på henne att hon vill det.

DET HANDLAR OM RÄTTEN ATT FÅ VARA DEN MAN ÄR.

Min mormor berättade att det fanns en tid då människor föreställde sig att samer inte kunde vara något annat än just samer. Och då inte som sig själva, utan på det sätt andra förväntade sig att de skulle vara. Man styrde och ställde och hittade på regler som gjorde att många samer inte längre räknades som samer. Fast de var det. Man bestämde till och med var folk skulle bo. Tvångsförflyttade dem. Det är inte många som vet sådant. Istället denna okunskap om mitt folk som bor i fyra länder och vars livsform genom åren så starkt begränsats. Ändå finns vi, och vi är viktiga precis som du är viktig.

Därför vill jag säga till dig. Ingen annan ska definiera mig. Jag definierar mig själv. Ingen ska heller definiera dig.

Jag heter Sigrid, men jag vill gärna bli kallad Sagka. Jag är same.

ANNICA WENNSTRÖM

LARS-MARCUS, SAME OCH RENÄGARE
FRÅN RENSJÖN UTANFÖR KIRUNA, ÄR
PAPPA TILL PER-ANDERS, SOM PÅ
BILDEN BÄR DEN KLASSISKA SAMISKA
BARNMÖSSAN DIEHPPIGAHPPIR FRÅN
JUKKASJÄRVI.

MER FAKTA Materialet i denna tidning är framtaget i ett nära samarbete mellan Stockholms Stad, Tornedalsföreningen i Stockholm, Finska föreningen i Stockholm, Judiska församlingen i Stockholm, Romskt Kulturcentrum i Stockholm och Sameföreningen i Stockholm. Organisationerna har själva valt ut författarna till texterna och människorna på bilderna.

Syftet med tidningen är inte att presentera ett utförligt faktamaterial, utan att väcka nyfikenhet och lust att lära sig mer om de nationella minoriteterna.

Ytterligare information finns att hämta på följande webbadresser:

TORNEDALINGAR	www.tornedalingar.se
SVERIGEFINNAR	www.rskl.se
JUDAR	www.jfst.se
ROMER	www.rkc.nu
SAMER	www.samer.se

KULTURFÖRVALTNINGEN	www.kultur.stockholm.se
SPRÅKCENTRUM	www.spc.edu.stockholm.se

